ಶ್ರೀಮತಿ ಸಿ. ಆರ್. ಶ್ಯಾಮಲ*

ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿರದ ಅಂಬರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ

ಮುಂಬಯಿಯಿಂದ ಪುಣೆಗೆ ಹೋಗುವ ರೈಲು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಂಬರನಾಥ ನಿಲ್ದಾಣ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಕೊಲಾಬಾ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಥಾನಾ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಕಿ. ಮೀ. ಹೋದರೆ ವಾಲ್ಡನ್ ನದಿಯ ಒಂದು ಶಾಖೆ ಹರಿಯುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಹೊಳೆಯನ್ನು ದಾಟಿ (ಈಗ ಸೇತುವೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ) ಆ ಕಡೆಯ ದಡಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಸುಂದರವಾದ ಒಂದು ಪುರಾತನ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಇದೇ ಇಲ್ಲಿಯ ಅಂಬರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ. ಇದನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಡಂಬಳದ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಇಟ್ಟಗಿ (ಕೊಪ್ಪಳ)ಯ ಮಹದೇವ ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಸೋಮನಾಥ ದೇವಾಲಯಗಳು ಕಣ್ಮುಂದೆ ಸುಳಿಯುವುವು. ಈ ಅಂಬರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಒಂದು–ಒಂದೂವರೆ ಕಿ.ಮೀ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿಯಿದೆ. ಈ ಹಳ್ಳಿಗೂ, ಈ ಹಳ್ಳಿಯಿಂದಾಗಿ ನಿಲ್ದಾಣಕ್ಕೂ ಈ ದೇವಾಲಯದಿಂದಲೇ ಅಂಬರನಾಥ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ತಾವಳಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮಲಂಗ ಎಂಬ ಬೆಟ್ಟಗಳು ನಿಂತಿವೆ.

ಅಂಬರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ತಗ್ಗಿನಲ್ಲಿದೆ. ಇದನ್ನು ಕರಿಶಿಲೆ (ಅಗ್ನಿಶಿಲೆ)ಯಿಂದ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈಗ ಕರಿಕಲ್ಲು ಗಾಳಿ ಬಿಸಿಲು ಮಳೆಯಿಂದಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹಾವಸೆಯಿಂದಲೋ, ಬೂಸಲು ಬಂದೋ ಬೂದು ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ್ದರೆ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಹಳದಿಯದಾಗಿದೆ. ಈ ಕಟ್ಟಡವು ಚಾಲುಕ್ಯ ಅಥವಾ ಹೇಮಾಡ ಪಂಥ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಕೋಣಾಕಾರವಾಗಿ ಎಂದರೆ ನಕ್ಷತ್ರಾಕಾರವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ ಹಾಗೂ ಸಭಾಮಂಟಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಪಥವಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ, ಪಶ್ಚಿಮ ಹಾಗೂ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಗಳಿವೆ. ಪುರಾತನ ಕಾಲದ ಎರಡು ನಂದಿಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಅಲಂಕೃತಗೊಂಡ ನಂದಿ, ಕಾಲದ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಒಡೆದಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಸಾದಾ ನಂದಿ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿದೆ. ಈ ದ್ವಾರ ಮಂಟಪಗಳಿಗೆ ಗುಮ್ಮಟಗಳಿವೆ. ಈ ದ್ವಾರ ಮಂಟಪಗಳು ಸುಮಾರು ೧೨ ಅಡಿ ಇದ್ದು ಚತುಸ್ರಾಕಾರವಾಗಿದೆ. ಗುಮ್ಮಟಗಳು ಸುಂದರವಾಗಿ ಕೆತ್ತಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಜೊತೆ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿವೆ.

ದ್ವಾರಮಂಟಪಗಳ ಹೊಸಲುಗಳು ಹಂಸಗಳ ಸಾಲಿನಿಂದ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟು, ಸುಂದರವಾಗಿ ತೋರುವುವು. ಆದರೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸವೆದ ಭಾಗವನ್ನೂ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಒಳಗೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದಂತಹ ೧೨ ಕಂಬಗಳಿರುವ ಸುಮಾರು ೨೨ ಅಡಿ ಉದ್ದಗಲದ ವಿಶಾಲವಾದ ಸಭಾಮಂಟಪ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಇಂಚು ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೩ ಅಡಿಯ ಒಂದು ಚೌಕವಿದ್ದು,

* ನಿವೃತ್ತ ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಾಪಕ, ಮುಂಬೈ.

ಈ ಚೌಕದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳ ಕೆತ್ತನೆಯಂತೂ ವರ್ಣಿಸಲಸದಳ. ಒಂದೊಂದು ಕಂಬದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿಯ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕೆತ್ತಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಂಬಗಳು ಸುಮಾರು ಹತ್ತು ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಅವುಗಳ ರಚನೆ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಡಿ ಇದ್ದು, ಮೇಲೆ ಅರ್ಧದ ನಂತರ ಐದು ಅಡಿ ಇವೆ. ಅವು ಕೆಳಗೆ ಚೌಕೋನಾಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು ಅನಂತರ ಅಷ್ಟಕೋನದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ಕೊನೆಗೆ ಮೇಲೆ ವರ್ತುಳಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಈ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಮದನ ಕೈಗೊಂಬೆಗಳು, ವಿವಿಧ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿಯ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ಇವು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ತೋರಿದರೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವೀಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಅವುಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಜೋಡಿಗಳಲ್ಲಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಗುಮ್ಮಟ ಅಥವಾ ಭುವನೇಶ್ವರಿ ಇದೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಮಲದ ಆಕೃತಿ ಇದ್ದು ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಐದು ವರ್ತುಳ ರೇಖೆಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳ ಸುತ್ತಲೂ ಬಳ್ಳಿ ಎಲೆಗಳನ್ನೂ ಕೆಲವು ರೇಖಾಚಿತ್ರಗಳನ್ನೂ ಈ ಗುಮ್ಮಟದ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಕೊರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ದ್ವಾರಮಂಟಪ, ಸಭಾಮಂಟಪ ಹಾಗೂ ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗೋಪುರಗಳಿವೆ. ಪಶ್ಚಿಮ ದ್ವಾರಮಂಟಪದ ಗೋಪುರದ ಕಳಸವನ್ನು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಏರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬಹುಶಃ ಯಾವುದಾದರೂ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಅದು ನಾಶವಾಗಿರಬೇಕು.

ಸಭಾಮಂಟಪದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಅಂತರಾಳವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವಿದೆ. ಈ ದ್ವಾರದ ಎರಡೂ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗೂಡುಗಳಿವೆ. ಈ ದ್ವಾರದಲ್ಲೂ ಸುಮಾರು ಒಂದಡಿ ಎತ್ತರದ ಹೊಸಲಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಕೊರೆದಿರುವ ಹಂಸಗಳ ಸಾಲು ಮನಸೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ಇದರ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯೋಗಾಸನದಲ್ಲಿರುವ ಶಿವ, ಆನೆ, ಹುಲಿ ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಇತರ ಆಕೃತಿಗಳಿವೆ. ಈ ಆಕೃತಿಗಳು ಸವೆದಿರುವುದರಿಂದ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುವುವು. ಗರ್ಭಗೃಹದ ದ್ವಾರದ ಎಡಬಲಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮೂರು ಮಾನವಾಕೃತಿಗಳಿವೆ. ಬಾಗಿಲಿನ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಎರಡೂ ಆಕೃತಿಗಳು ಹೆಣ್ಣಿನದಾಗಿದ್ದು, ತಲೆಗೆ ಆಭರಣ ಹಾಗೂ ಇತರ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದಂತಿವೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡೂ ಕಡೆಯ ಗಂಡು ಆಕೃತಿಗಳು ಶಂಖಾಕಾರದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಎಡ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಏನನ್ನೋ ಹಿಡಿದಿರುವಂತಿವೆ. ಇವರಿಬ್ಬರು ರಾಜರಾಣಿಯರಿರಬಹುದು. ಮೂರನೆಯ ಆಕೃತಿಗಳು ಸವೆದು ಹೋದ ಕಾರಣ ರಾಜಪುರೋಹಿತನೋ ಮಂತ್ರಿಯೋ ಇರುವಂತೆ ತೋರುವುವು. ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಆಕಾರದ ಮೂರ್ತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಪುರಜನರಿರಬಹುದು. ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಬಗಳ ಗುರುತುಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಹೊಸಲನ್ನು ದಾಟಿ ಹೋದರೆ ಸುಮಾರು ೧೩ ಅಡಿ ಕೆಳಗೆ ಗರ್ಭಗೃಹವಿದೆ.

ಗರ್ಭಗೃಹಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಒರಟಾದ, ಅಸಮವಾದ ಒಂಭತ್ತು ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ಇಳಿಯಬೇಕು. ಗರ್ಭಗೃಹ ಒಂದು ಗುಹೆಯಂತಿದೆ. ಇದು ಸುಮಾರು ೧೪ ಅಡಿ ಚೌರಸವಾಗಿದೆ. ಸುತ್ತಲಿನ ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸವೂ ಇಲ್ಲದ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿರುವ ಗೋಡೆಗಳು. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಶಿವಲಿಂಗಗಳಿವೆ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸ್ವಯಂಭೂಲಿಂಗ, ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಗೋಡೆಗಳು ಕಿರಿದಾಗುತ್ತಾ ಕೊನೆಗೆ ವರ್ತುಳಾಕಾರವಾಗಿದೆ. ಈ ವರ್ತುಳಾಕಾರದ ಮೇಲೆ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಶಿಖರ ಇದ್ದಿರಬೇಕು. ಈಗ ಅದು ಬಿದ್ದುಹೋಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ನಾಲ್ಕೂ ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ದೀಪ ಹಚ್ಚಿಡಲು ಗೂಡುಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಉತ್ತರದ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ ನೆಲಕ್ಕೆ ತಗಲಿ ಒಂದು ಕಿಂಡಿ ಇದೆ. ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದ ಹಾಲು-ನೀರು ಶಾಲುಂಖೆಯ ಮುಖಾಂತರ ಈ ಕಿಂಡಿಯಿಂದ ಹಾಯ್ದು ನದಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುತ್ತವಂತೆ. ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನೆಲದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಿಂಡಿ ಇದೆ. ಇದು ಒಂದು ಕೊಳವೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು ಸ್ವಲ್ಪ ಓರೆಯಾಗಿ ಮೇಲೇರುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ಹೊರ ಭಾಗ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಗಲವಾಗಿ ತೊಟ್ಟಿಯಾಕಾರದಲ್ಲಿದೆ. ಒಳಗೆ ಶಿವನ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿ ಎದ್ದು ನಿಂತು ಈ ಕಿಂಡಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಶ್ರೀಮಲಂಗ ಬೆಟ್ಟ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಒಳಗೆ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ಹೊರಗಡೆಯಿಂದ ದೇವರಿಗೆ ಹಾಲು-ನೀರನ್ನು ತೊಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದರೆ ಅದು ನೇರವಾಗಿ ಸ್ವಯಂಭೂ ಲಿಂಗದ

ಮೇಲೆಯೇ ಬೀಳುತ್ತದೆ. ಆ ಕಿಂಡಿಯ ಮುಖಾಂತರ ದೇವರ ದರ್ಶನವನ್ನೂ ಪಡೆಯಬಹುದು.

ಈ ದೇವಾಲಯವು ಸುಮಾರು ೬೦ ಅಡಿ ಉದ್ದ ಇದೆ. ನೆಲದಿಂದ ಮೇಲೆ ಯಾವ ರೀತಿಯ ಕೆತ್ತನೆಯೂ ಇಲ್ಲದಂತಹ ತಳವಿನ್ಯಾಸ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಕೀರ್ತಿ ಮುಖದ ಸಾಲು. ಕೀರ್ತಿಮುಖ ಶಿವಗಣದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು. ಅದರ ಮೇಲಿನ ಚಿತ್ರಪಟ್ಟಿಕೆ ಆನೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರ ಪಟ್ಟಿ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಸಂಗೀತಗಾರರ ಪಟ್ಟಿ. ಮಧ್ಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ವಿಷ್ಣು, ಪಾರ್ವತಿ, ಈಶ್ವರ, ಮುಂ. ಅದರ ಮೇಲೆ ದೇವತೆಗಳು. ಈ ಭಿತ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಆಧಾರ ಪೀಠಗಳ ಮೇಲಿವೆ. ಇವು ದೊಡ್ಡದಾಗಿವೆ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸುಂದರವಾಗಿ, ಕಲಾಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಭಾವಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಕೆಲವು ವಿವರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ–

೧. ಉತ್ತರದ ಕಡೆಗೆ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಶಿಖರದ ಮೇಲೆ ಸಂಜೀವಿನೀ ಪರ್ವತವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಾರುತ್ತಿರುವ **ಹನುಮಂತ.**

೨. **ಗಜಾಸುರ ವಧೆ :** ಶಿವನ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆನೆಯ ದೇಹ, ಎಡತೊಡೆಯ ಹತ್ತಿರ ಆನೆಯ ಶಿರ, ಬಲ ತೊಡೆಯ ಹತ್ತಿರ ಆನೆಯ ಬಾಲ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಶಿವ ತ್ರಿಶೂಲದಿಂದ ಗಜಾಸುರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿದೆ.

೩. **ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನ ಕಥೆ :** ಲಿಂಗವನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕುಳಿತ ಬಾಲಕ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ, ಕೋಣನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವ ಯಮ, ಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಕಟನಾದ ಶಿವ.

೪. **ತ್ರಿಮುಖಿ ಶಿವ :** ಶಿವನ ಮೂರು ಮುಖಗಳು. ಮೂರೂ ಮುಖಗಳಿಗೆ ಜಟೆ ಹಾಗೂ ಮುಕುಟಗಳಿವೆ. ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಹಾರ, ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ, ಕೈಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಆಲಂಕಾರಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಸುಂದರವಾಗಿವೆ. ಎರಡೂ ಕೈಗಳ ಮುಂಭಾಗ ಭಗ್ನವಾಗಿವೆ, ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಸರ್ಪ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ, ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಎರಡೂ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಆಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡೆರಡು ಗಣಗಳಿವೆ. ಈ ಮೂರ್ತಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಕಡೆ ಮುಖ ಮಾಡಿ ನಿಂತಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿದೆ.

೫. **ಲಿಂಗಪೂಜೆ :** ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಂಬದಂತಹ ಲಿಂಗವಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ (ನಾಲ್ಕು ತಲೆ ಯಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿರಬೇಕು) ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಹಾರು ತ್ತಿರುವಂತೆ, ಮತ್ತೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತ (ಶಿವನಿರಬೇಕು)ನಂತೆ, ಮೂರನೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ಕಿರೀಟ ಧರಿಸಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಏನನ್ನೋ ಹಿಡಿದು (ವಿಷ್ಣು ಇರಬೇಕು) ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಂತಿದೆ. ಲಿಂಗದ ಎಡಗಡೆ ಬ್ರಹ್ಮ, ಬಲಗಡೆ ವಿಷ್ಣು ಕೈಮುಗಿದು ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ಆಕಾಶದಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಆ ಲಿಂಗದ ಪೂಜೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವಂತಿದೆ. ಈ ಶಿಲಾಕೃತಿ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ, ಗಜಾಸುರ ವಧೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದೆ.

೬. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಉತ್ತರ ಭಾಗದ ಸ್ವಲ್ಪ ಮೇಲೆ ಗೋಪುರದ ಹತ್ತಿರ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾಗಿರುವ **ಮಹೇಶ್ವರ.**

೭. **ಮಹಾಕಾಳಿ :** ಧ್ಯಾನಸ್ಥ ಮಹೇಶ್ವರನ ಕೆಳಗೆ ಮುಂಡಗಳ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಅಷ್ಟಭುಜ ಗಳುಳ್ಳ, ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು, ನೃತ್ಯಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾಕಾಳಿ.

೮. ಮಹಾಕಾಳಿಯ ಗೂಡಿನ ಕೆಳಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಗೂಡು. ಅದರಲ್ಲಿ ಮೂರು ತಲೆಯುಳ್ಳ ಗಡ್ಡಗಳಿರುವ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ. ಎಡ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಹೆಣ್ಣಿನ ಆಕೃತಿ. ಅದಾವ ಮೂರ್ತಿ ಎಂದು ಅಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಿಸಿದಾಗ ಕೆಲವರು ಇದು ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಮಹೇಶ್ವರರ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿ ಎಂದರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದರು. ಆದರೆ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರು ವುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪಾರ್ವತಿಯೇ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮೂರ್ತಿ ಪಾರ್ವತಿ ಸಹಿತನಾದ ಮಹೇಶ್ವರನೇ ಇರಬೇಕು.

೯. **ತ್ರಿಮುಖಿ ಸ್ತ್ರೀ :** ಮೂರು ಮುಖವುಳ್ಳ ಹೆಣ್ಣಾಕೃತಿಯನ್ನು ಗರ್ಭಗೃಹದ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಕಾಣ

ಬಹುದು. ಕೆಲವರು ಇದು ಗಂಗಾ, ಯಮುನಾ ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತಿ ಎಂದರು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಸರಸ್ವತಿ ಮತ್ತು ಪಾರ್ವತಿ ಎಂದರು. ಅಂತು ಅಲಂಕೃತಳಾದ, ಕಣ್ಣು ಮೂಗು ನೇರವುಳ್ಳ, ಮೂರು ತಲೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಹೆಣ್ಣಿನ ಆಕೃತಿ.

೧೦. ವಿಷ್ಣು : ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳು, ಶಂಖ, ಚಕ್ರ ಮತ್ತು ಕಮಲಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ. ಬಲಗೈಯನ್ನು 'ಇದೇ ವೈಕುಂಠ'ವೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಕಿರೀಟಧಾರಿಯಾಗಿ, ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿ ನೈಋತ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಎಡಬಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ.

೧೧. ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ, ಉತ್ತರದ ಕಡೆ ಮುಖ ಮಾಡಿ ನಿಂತಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವರಾಹ ಅವತಾರದ ಸುಂದರ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

೧೨. ಸಭಾಗೃಹದ ಉತ್ತರದ ಕಡೆಯ ಬಲಗಡೆ **ನೃಸಿಂಹನ** ಆಕೃತಿ ಭಗ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಬಾಗಿಲಿನ ಹೊಸಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಿರಣ್ಯ ಕಶ್ಯಪನನ್ನು ಅಡ್ಡವಾಗಿ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿಸಿಕೊಂಡು, ನಖಗಳಿಂದ ಅವನ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸೀಳುತ್ತಿರುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಬಲಗಡೆ ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಕೈ ಮುಗಿದು ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ.

೧೩. **ಗರುಡಾರೂಢ ವಿಷ್ಣು :** ಮಾನವ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಆ ಮೂರ್ತಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಹಾರುವಂತಿದೆ. ಅವನ ಭುಜದ ಮೇಲೆ ವಿಷ್ಣು ಶಂಖ ಚಕ್ರಸಹಿತನಾಗಿ ಆರೂಢನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಗರುಡನ ಹರಡಿದ ಕೈಕೆಳಗೆ ರೆಕ್ಕೆಯನ್ನು ಕೊರೆದಿದೆ. ಗರುಡನ ಮುಖ ಭಗ್ನವಾಗಿದೆ.

೧೪. ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಶಂಖ ಚಕ್ರ ಸಹಿತವಾಗಿ, ಅಭಯ ಹಸ್ತವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಮೂರ್ತಿ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ.

೧೫. ಮಹಿಷಾಸುರ ಮರ್ದಿನಿ, ಚಂಡಿಕಾ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನೆಲದ ಮೇಲಿನ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ಭಗ್ನವಾದಂತಹ ಗಣಪತಿಯಿದೆ. ಮೊದಲು ಇದು ಒಳಗಡೆ ಸಭಾ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿತ್ತಂತೆ. ಉತ್ತರ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದ ಎಡಗಡೆಗೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಇದರ ದ್ವಾರ ಬಂಧ, ಬಾಗಿಲಿನ ಚೌಕಟ್ಟಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗ ಎಲ್ಲಾ ಮುಖ್ಯ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿಯಂತೆಯೇ ಇದೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ, ಮೂರು ಅಡಿ ವರ್ತುಳದ ಒಂದು ಶಿಲೆ ಇದೆ. ಇದನ್ನು ಪಾರ್ವತಿಯ ಮಂದಿರವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ಸ್ವಯಂಭೂ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಕೂಡ ಕೆಲವು ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ರೀತಿಯ ಪಾರ್ವತಿಯ ಮಂದಿರ ಇದೊಂದೇ ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

ಚಾಲುಕ್ಯರ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಶೈಲಿಯಂತೆ ದ್ವಾರ ಮಂಟಪ, ನವರಂಗ ಹಾಗೂ ಗರ್ಭಗೃಹವಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೂ ಗೋಪುರಗಳು. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ನವರಂಗ (ಸಭಾಮಂಟಪ)ದ ಮೇಲಿನ ಗೋಪುರವು ಮೆಟ್ಟಲು ಮೆಟ್ಟಲಾಗಿ ಮೇಲೇರಿದೆ. ಮಧ್ಯಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನೂ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಗೋಪುರವು ಬಿದ್ದುಹೋಗಿದ್ದರೂ ಉಳಿದಿರುವ ಅವಶೇಷಗಳಿಂದ ಅದು ಸೂಚ್ಯಾಕಾರವಾಗಿ ಎತ್ತರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಚಾಲುಕ್ಯರು ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ ಸಮನ್ವಯ ಸಾಧಕರಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಶೈವ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೆಲವು ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು.

ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯ ಇದಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲು ಈ ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತರ ಭಾಗದ ಒಳ ಬಾಗಿಲುವಾಡದ ಮೇಲೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಆರು ಸಾಲಿನ ಒಂದು ಶಾಸನ ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು ಎಂದು ಔರಂಗಾಬಾದ್‌ನ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಸಂಶೋಧನಾ ಇಲಾಖೆಯವರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೀಗಿದೆ— ಶ್ರಾವಣ ಶುದ್ಧ ಶುಕ್ರವಾರ ಸಂವತ ೯೮೨ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೬೦ರಲ್ಲಿ) ಮಹಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಮಾಮ್ವಣಿರಾಜದೇವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜಪುರೋಹಿತ ಮತ್ತು ಮೂರು ಜನ ಇತರೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಅವನ ಸಹೋದರ ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಚಿತ್ತರಾಜದೇವನ (ಕ್ರಿ. ಶ. ೮೧೧–೧೨೪೦) ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ಈ ಸಹೋದರರು ಶಿಲಾಹಾರ ವಂಶದವರು. ಮಹಾಮಾತ್ಯ **ಬಿಂ**ಬಪ್ಪಯ್ಯ, ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ನಾಗನಯ್ಯ, ಲೇಖಸಂಧಿ ವಿಗ್ರಹಿ ವಾಕಡ್ಡಯ್ಯ, ಮಹಾಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ ಜಗಳಯ್ಯ,

ಮುಖ್ಯ ಭಂಡಾರಿ ಮಹಾದೇವಯ್ಯ, ದ್ವಿತೀಯ ಭಂಡಾರಿ ಭೈಲಯ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪಾರುಪತ್ಯಗಾರರ ಸಹಕಾರದಿಂದ ಅರಸನು ರಾಜ್ಯವಾಳಿದನು ; ಆಗ ರಾಜ್ಯವು ಸುಭಿಕ್ಷವಾಗಿತ್ತು. ರಾಜಗುರು ನಾಭಟ, ಮರಿರಾಜಗುರು ವಿಲಾಂಡ ಶಿವಭಟ್ಟ, ಜಿಲ್ಲಾ ಸಾಮಂತ ಶ್ರೀ ಸಿವರಾಜ (ಒಂಭತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳು ಹೋಗಿವೆ) ಇವರುಗಳು ಅಂಬರನಾಥ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಪಾಟಪಲ್ಲಿಯ ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಚಿತ್ತರಾಜನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ಭಾಗಲನಿಂದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಲಾಯಿತು. (J.B.B.R.A.S. XII ೩೩೧) ಇವರಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಹೆಸರುಗಳೆಲ್ಲ ಕನ್ನಡದವುಗಳೆನ್ನಿಸುತ್ತವೆ.

ಇಮ್ಮಡಿ ಜಯಸಿಂಹನ ಮೊದಲನೆ ಮಗ ಇಮ್ಮಡಿ ಸೋಮೇಶ್ವರನು ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೦೬೨ ರಿಂದ ೧೦೭೮ ರವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯ ಆಳಿದನು. ಆದರೆ ಅವನು ಭೋಗಜೀವಿ, ಕರ್ತವ್ಯ ವಿಮುಖನು ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನ ತಮ್ಮ ೬ನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ರಾಜ್ಯಭಾರ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಕರ್ನಾಟಕ ಪರಂಪರೆ, ಸಂ. ೧). ಇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿಲಾಹಾರ ವಂಶಸ್ಥನಾದ ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಮಾಮ್ವಣಿರಾಜ ಮತ್ತು ಅವನ ಸಹೋದರ ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಚಿತ್ತರಾಜದೇವ ಇವರು ಠಾಣಾ ಮತ್ತು ಕೊಲಾಬಾ ಜಿಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿರಬೇಕು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಇವರ ರಾಜಧಾನಿ ಪುರಿಯಾಗಿತ್ತು. ಅದು ಈಗಿನ ಕೊಂಕಣದಲ್ಲಿರುವ ಘೋರಪುರಿಯಾಗಿದೆ (ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಸಮೀಕ್ಷೆ).

ಇದೇ ಶೈಲಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳು ವಾಳ್ಕೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ನಾಸಿಕ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಸನ್ನಾರ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇದೆಲ್ಲದರ ಮೇಲಿಂದ ಅಂಬರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಾಗಿದ್ದು, ಇದು ಕನ್ನಡಿಗರ ಕಲಾಕೃತಿ ಎಂಬ ಹೆಮ್ಮೆ ನಮಗೆ ಮೂಡದಿರದು, ಆದ್ದರಿಂದ ಆಸಕ್ತಿ ಮೂಡಿಸುತ್ತದೆ, ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿರುವ ಈ ಶಿಲ್ಪಾಕೃತಿಯ ಕಡೆಗೆ ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕನ್ನಡ ಶಿಲ್ಪಕಲೆಯ ಅಭ್ಯಾಸಿಗರು ಲಕ್ಷ್ಯ ಕೊಡದಿದ್ದರೆ ಸುಂದರವಾದ ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸ್ಮಾರಕವನ್ನು ನಾವು ಕಳೆದುಕೊಂಡಂತಾದೀತು.